Poerbatjaraka

Onbegrepen ontkenningen in het Oud-javaanse Ramâyâna

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 106 (1950), no: 1, Leiden, 79-90

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

ONBEGREPEN ONTKENNING IN HET OUDJAVAANSE RAMĀYĀNA

DOOR

Dr. POERBATJARAKA.

Op enkele plaatsen in bovenbedoeld gedicht komt een woord voor, dat zowel in de woordenboeken als in de vertaling geen enkele keer goed weergegeven wordt. Dit woord is *bali*. Laten wij met ter zijde stelling van de woordenboeken onmiddellijk het bedoelde woord in zijn verband nemen en bespreken.

Sarga V str. 25 a.

Nya ta ya si Tâṭakâkya bali mâti tēkap rasikâ.

Vert. van Prof. Kern in Verspr. Geschr. dl. X blz. 112:

„Ook is de machtige Tâṭakâ door hem (Râma) gedood.”

Het woord *bali* wordt door Prof. Kern dus weergegeven met *machting*, als zou 't het Skt. *balin* of *valin* zijn.

De regel moet m.i. vertaald worden met:

„Wel, is Tâṭakâ dan niet door hem (Râma) gedood?”

Het is hier een rhetorische vraag, die zeker door de dichter bedoeld wordt, zodat het woord *bali* hier *niet* betekenen moet.

Sarga VIII 166 (ten rechte 165 omdat de strofenummering na 134 direct komt 136) ab.

Sitâ zegt van zichzelf:

Mangēsah tamolah aku moha mûrcchita.

Balisah masâra bali mâtya tan mati¹⁾.

Vert. van Dr. Juynboll in B.K.I. dl. 78 (1923) blz. 585:

„Ik zucht en voortdurend ben ik verblind,

verbijsterd en onrustig..... om te sterven en niet stervende.”

Hierbij tekent Dr. J. in een noot aan: „De betekenis van het woord *māsâra bali* is mij onbekend. In het Kawi-Bal.-Wdb.

¹⁾ Het zou veel beter zijn hier *tak mati* te lezen.

van Dr. Van der Tuuk wordt het niet vertaald en in het Javaanse woordenboek ontbreekt het. De verklaring van de Bal. interlineaire vertaling: „*kēna sarawiṣeṣa*” geeft hier geen zin.” M.i. is de samenvoeging *masâra bali* niet juist; het moet gelezen worden *masâra bali*, en dit bali moet dezelfde betekenis hebben als het vorige.

Als vertaling van beide regels zou ik daarom willen voorstellen: „Hier (in Langkâ) verblijvende zucht ik voortdurend, ben ik verward en verbijsterd. (En hoewel ik) verzwakt ben, ga ik niet dood. (Of zou ik door mijn) taaiheid niet sterven?”

Men ziet dat de zin door mij in de vertaling een weinig omgedraaid wordt, en wel alsof er stond: „*balisah tan mati; masâra bali mâtya*.”

Sarga X 51 cd.

In zijn debat zegt Hanûmân tot Râwaja:
Bali kari tahu ring çâstra,
Gura-gaḍa juga mēnggēp wruh.

Dr. J. in B.K.I. dl. 81 (1925) blz. 5.

„Gij zijt immers sterk en bedreven in de wetenschappen?
Overmoedig slechts en u voordoende als kundig.”

Evenals de vele plaatsen van Dr. J.'s vertaling, kan ik ook de hierboven geciteerde, eerlijk gezegd, niet goed verstaan. De beide regels betekenen naar mijn gevoelens:

„'t Is er verre van dat jij de leerboeken kent.

't Is louter intimidatie dat jij je als kundig voordoet.”

Het woord *bali*, door Dr. J. vertaald met sterk (vgl. boven en beneden) geef ik weer, met inachtneming van de versterking *kari*, met „'t Is er verre van dat”.

Sarga XIII 70 cd.

Wibhiṣaṇa zegt tot de reuzen om te bewijzen, dat men wel degelijk rekening moet houden met de kracht van Râma.

Ikâ si Bâli bali çaktimânta ya,
Tathâpi sang Râma mati ya tar pangel.

Dr. J. in B.K.I. dl. 82 (1926) blz. 107.

„Deze Bâli, die zo krachtig en machtig was,
dien heeft Râma zonder moeite gedood.”

In een noot zegt Dr. J. nog: „De woordspeling Bâli bali in den O.J. tekst gaat in de vertaling verloren.”

Dr. J. vertaalt *bali* met krachtig en denkt dus weer aan het

Skt. balin, evenals Prof. Kern. Als de juiste vertaling zou ik het volgende willen voorstellen:

„Is Bâli dan niet machtig? En toch heeft Râma hem zonder moeite gedood!”

Het is hier dus weer een rhetorische vraag.

Sarga XIV 52 a.

Hâh Wibhiṣaṇa bali pwa ya pi waras.

Dr. J. in B.K.I. dl. 83 (1927) blz. 486.

„O Wibhiṣaṇa! Gij doet alsof gij wijs waart,...”

Dr. J. verwaarloost het woord *bali* zonder daar rekenschap van te geven. De vertaling moet m.i. luiden:

„Ach Wibhiṣaṇa, ben je dan niet wijs?”

Alweer, zoals men ziet, een rethorische of honende vraag. De woorden pwa ya pi zijn letterlijk niet te vertalen. Om de toon zoveel mogelijk te behouden geef ik ze weer met *dan*.

Sarga XVIII 45 ab.

Râwana zegt tot Anggada:

Aho nirlajjeki ng plawaga kadurus pâpa ya dahat.

Bali pweki dhireng angèn-angèn apan Bâlitanaya.

Dr. J. in B.K.I. dl. 85 (1929) blz. 295.

„O! wat is deze aap onbeschaamd en uitermate slecht!”

„Evenwel is hij dapper van gemoed, omdat hij Bâli's zoon is.”

Het woord bali wordt hier weer met dapper weergegeven. De bedoeling van de dichter is echter:

„O! wat is deze aap onbeschaamd en uitermate slecht!

't Is er verre van dat hij, hoewel zoon van Bâli, vast van karakter is!”

Het woord *kadurus* te ver gegaan, in vergevorderde staat, wordt met *dahat*, zeer, weergegeven met één woord: uitermate.

Sarga XIX 90 a.

Bali winarah ringng aji kita pûrwa.

Dr. J. in B.K.I. dl. 86 (1930) blz. 551.

„Immers gij zijt vroeger onderricht in de wetenschappen,...”

Wordt *bali* hier weergegeven met *immers*? De betekenis van de regel is m.i.

„Zijt gij vroeger niet onderricht (geworden) in de wetenschappen?”

Alweer een rhetorische vraag!

Sarga XXI 27 cd.

Sitā weeklaagt tot zichzelf sprekende.

Mënggëp makâmbëk ikanang kasatyan,

Tan tût pëjah hâh bali tuhwa satya.

Dr. J. in B.K.I. dl. 90 (1933) blz. 303.

„Ik nam den schijn aan van bezielde te zijn door trouw,
(doch) volg u niet in den dood. Ach! Integendeel ben ik inderdaad
ontrouw.”

Een langere bespreking is voor deze plaats m.i. wel nodig. Ten eerste, het woord bali wordt door Dr. J. met *integendeel* weergegeven, hetgeen bijna goed is. Althans zijn vertaling is, als vrije vertaling, wel niet onjuist. Zij komt op dezelfde neer, zoals men zien zal, als de mijne. Maar taalkundig, vooral „toontaalkundig” is zij toch minder juist. Ten tweede, naar het woord ontrouw van Dr. J. te oordelen leest hij tuhw asatya, d.i. tuhu asatya. Als dit wel de bedoeling van de dichter was, dan zou de vertaling inderdaad ontrouw natuurlijk wel juist zijn. Maar de dichter bedoelt naar mijn gevoelens tuhu + a (conjunctief-suffix) satya. Als vertaling van beide regels zou ik daarom willen voorstellen:

„Ik meen als innerlijk houvast te hebben: de trouw,
(maar) ik volg u niet in den dood; ach! ’t is er verre van dat ik
werkelijk trouw ben.”

Sarga XXI 31 ab.

Aho (ng) awak nyan takarih gëlēhnyu,

Bali pwa mâhingan ikâ laranyu.

Dr. J. *ibid.* blz. 305.

„Ach! mijn lichaam, ziehier dan uwe onreinheid,
doch uw leed is begrensd.”

Bali wordt door Dr. J. weer verwaarloosd. Met beide regels bedoelt de dichter naar mijn gevoelens:

„Ach (mijn) lichaam! wat ben je onrein.

’t Is er verre van dat je leed een einde zal hebben.”

Sarga XXI 111 (ten rechte 106) cd.

Râma spreekt tot zichzelf.

Hâh dhik Râmâdhama manalahasa.

Ambëk mäsih bali kari wënanga.

Dr. J. *ibid.* blz. 311.

„Ach, helaas! Râma is laag en teleurstellend.

Zijn gemoed is liefderijk, doch hoe zou hij overwinnen."

Hierbij tekent Dr. J. in noot 2 aan: „De vertaling van *bali kari wĕnanga* is onzeker." Als vertaling van beide regels stel ik voor:

„Ach, foei (gij) lage, beklagenswaardige Râma, je streeft er wel naar (anderen) lief te hebben, maar 't is er verre van, dat het jou gegeven zal zijn."

Sarga XXI 157 (l. 152) bc.

Van de slangenstrik wordt gezegd:

Tan bali sâka tang bhujagapâça ngûni matĕguh.

Sâk pwa apuss-apusnya wĕkasan sawismaya ta ya.

Dr. J. in *ibid.* blz. 316.

„De slangenstrik was vroeger nooit los gegaan, doch sterk gebleven, doch nu waren hunne banden tenslotte verbroken en zij waren verbaasd."

Met welk woord *bali* door Dr. J. weergegeven wordt, is mij niet erg duidelijk. In ieder geval hebben wij hier weer te doen met een rhetorische vraag, waarvan de vertaling m.i. als volgt moet luiden:

„Zou de slangenstrik niet niet (dus wel) moeten breken, ondanks de stevigheid daarvan te voren? (Inderdaad) worden nu de banden tenslotte verbroken, hetgeen verbazing wekt."

Sarga XXII 18 cd.

Râwana spoort zijn broer, Kumbhakarna, tot de strijd aan. Aan het slot van zijn aansporing zegt hij:

Nya hyang bali bhaktiri kita.

Trailokya ya matwang matakut.

Dr. J. in *ibid.* dl. 92 (1935) blz. 125.

„Zelfs de machtige goden zijn u onderdanig en de drie werelden hebben ontzag en eerbied voor u."

Bali = m a c h t i g bij Dr. J. De juiste vertaling is m.i. als volgt.

„Zijn de goden u niet onderdanig?

Ook de drie werelden hebben eerbied en ontzag voor u."

Zó wordt de toon van de tekst duidelijk weergegeven!

Sarga XXII 52 slot en 53 begin.

Om de apen tot dapperheid aan te manen geeft Anggada hun een waarschuwing, die op de tekst van de leerboeken berust: an patangguh makânggah ujaring aji¹⁾.

¹⁾ In de vertaling van Dr. J. worden deze woorden beschouwd als reeds te behoren bij de directe rede van Anggada, hetgeen m.i. niet juist is.

„jñāna sang jātiçûreng raṇātah gëgönte kita ng wre kabeh.
bali hana raṇayajñā ya jñāna sang çûra yan sâra”

Dr. J. in *ibid.* dl. 92 (1935) blz. 130:

„. houdt u aan de kennis der ware helden in den strijd, gij apen, allen. Er is echter een offer op het slagveld, dat is de wetenschap der helden, wanneer zij krachtig zijn”

Het zou m.i. veel beter zijn de tekst als volgt weer te geven:

„De overtuiging van ware helden ten aanzien van de oorlog moet gij, alle apen, als houvast nemen, (nl.) „Is er geen offer dat oorlog heet?” ¹⁾ Dat is de overtuiging van helden, die dapper zijn.”

Sarga XXIII 43 d.

Van Nikumbha wordt gezegd:

Dumadak tumandang amutër gadâ bali karih sirâsi malarâ.

Dr. J. *ibid.* dl. 92 (1935) blz. 142.

„Plotseling trad hij vooruit, zijn knots zwaaiende; hij was immers sterk, al leed hij pijn.”

Ik stel de volgende vertaling voor:

„Plotseling ging hij (Nikumbha) over tot handelen, zijn knots zwaaiende; 't is er verre van dat hij (door de slagen, die hij te voren gekregen heeft), pijn voelde.”

Op deze wijze wordt de zin met de toon, naar mijn gevoelens, beter weergegeven. Het woord *asi* = met name is gelijk aan *nl.* of *Skt. nâma*, adverbium.

Sarga XXIII 45 b laatste helft.

. sang Anggada bali pwa tuhw amalësa.

Dr. J. op dezelfde blz. als boven.

„., doch anggada was sterk in het vergelden.”

De dichter bedoelt echter:

„. 't is er verre van, dat Anggada (zijn tegenstander) met ernst betaald zet.”

Sarga XXIII 65 b.

„. Kucëm aku” lingnirâr dangu-dangû bali kari balawân.

Dr. J. in *ibid.* blz. 145.

„. Ik word flauw” dacht hij, die vroeger gewelddadig en sterk was,”

Bij het woord gewelddadig tekent Dr. J. in een noot aan: „B a l i

¹⁾ M.a.w. „Is oorlog niet gelijk aan offer?”

k a r i ontbreekt in de Oudjav. woordenboeken". Doch dit ter zijde. Voor bedoelde pada lijkt mij de volgende vertaling beter: „..... Ik ben beschaamd" zei hij (Indrajit) (alsof) hij vroeger (volstrekt) niet krachtig was."

Sarga XXIV 142 a.

Van Sita wordt gezegd.

„Aha duhka tan patēpi tibra bali kari samangkana ng lara."

„Ach! Grenzeloos is het verdriet en hevig; nu is het leed weer teruggekeerd."

't Is hier pas, evenals in het volgende, dat Dr. J. het woord *bali* met *teruggekeerd* vertaalt, alsof het 't Nieuw-Javaanse is. Het is echter hetzelfde als de andere *bali's* in kwestie. Als vertaling met een poging tot weergave van de toon zou ik daarom het volgende willen voorstellen:

„Ach! Wat een grenzeloos en hevig verdriet! Is zoiets dan geen leed?"

Dezelfde sarga str. 145 c.

Tan bali sira katēkana gēlēng.

Dr. J. *ibid.* blz. 423.

„Zij keerden niet terug, om getroffen te worden door toorn."

Ook in het grote verband is deze vertaling onverstaanbaar. De dichter bedoelt echter letterlijk:

„Niet niet zij (Sitā) wordt getroffen door toorn?" Anders gezegd: „Wordt zij niet niet (dus wel) getroffen door toorn?" Duidelijker: „Moet men op haar toornig worden?" Nog duidelijker en in gewoon spraakgebruik naar het verband: „Is het wel gepast, dat Rāma op haar toornig wordt?" „Immers" zo gaat de tekst in vertaling verder, „zij is het doel, waarom de oorlog gevoerd is geworden; en nu wordt zij beschaamd gemaakt."

Dezelfde sarga str. 252 a.

Dibya sang Çatabali bali malwā.

Dr. J. *in ibid.* blz. 433.

„Çatabali was schoon, krachtig en breed."

De volgende vertaling lijkt mij beter:

„Schoon is Çatabali; is hij niet breed (geschouderd)?"

Hiermee zijn alle plaatsen met *bali* in het O.J.R. besproken.

Er is in het gedicht (sarga VIII 37 d) nog een woord *bali*, dat

samengesteld is met *karang*, dus *karang-bali*. Hoewel de betekenis er van op zich zelf niet duidelijk is, moet het toch, naar het verband te oordelen, een naam aanduiden van een bloemen-fatsoenering. Bij ons, Javanen, is thans nl. nog bekend een bepaalde melati-fatsoenering genaamd *karang-melok*.

Hetzelfde woord *bali* en wel in gezelschap met *tan*, zodat het constructief volkomen gelijk is aan O.J.R. XXI 157 en XXIV 145, waarbij de gelijkenis met de laatste nog treffender wordt doordat het gebezigd wordt in verband met het woord *gělěng* = toorn, vond ik in het Oud-Jav. *Brahmāṇḍapuraṇa* in de volgende samenhang¹⁾.

Dakṣa wordt boos op zijn dochter Sati, Nilalohita's vrouw, naar aanleiding van de brutaliteit van Nilalohita jegens zijn schoonvader.

Sumahur²⁾ ta sang Sati: „Mangkana hetuni[ng]³⁾ gělěng rahadyan sanghulun ing pinaka nghulun. Bapātyanta ri punggung rahadyan sanghulun harah. Inakanika tampuhakēna ring lwah nya juga dening magělěng. Bali⁴⁾ pwa tan bhagawān Nilalohita kagělěng rahadyan sanghulun. Om wih inakanika, nguni kadya bhagawān Nilalohita ulihani nghulun. Apa kari nghulun an palaki bhagawān Nilalohita, maka taha ri awakni nghulun juga. Anugraha rahadyan sanghulun mata sira, maka sakṣi.....”

Om omslachtigheid te voorkomen neem ik de vertaling van Prof. Gonda niet over. Men zij er naar verwezen⁵⁾. Hier laat ik mijn enigszins vrije vertaling volgen.

„Sati antwoordde: „Is dat de oorzaak waarom gij op mij boos zijt geworden? O vader! wat zijt gij toch stom. Het zou veel beter zijn als gij uw toorn in de rivier uitstorttet⁶⁾. Nu het u niet past op bh. N. boos te worden⁷⁾, waarom stort gij dan uw toorn op mij uit? Wel, dit zou in orde geweest zijn, als ik uit eigen beweging bh. N. tot man gekozen had. Wat was echter nu het geval dat ik vrouw ben geworden van bh. N.; had ik toen eigenmachtig gehandeld? Ik heb hem toch van u gekregen, met als getuige.....” enz.

¹⁾ Bibliotheca Jav. deel 5 blz. 64 regel 27.

²⁾ De spelling een weinig gewijzigd en in overeenstemming gebracht met de voorgaande tekstcitaten; evenzo de plaatsing van de interpuncties, naar mijn opvatting.

³⁾ Door mij tussen [] geplaatst.

⁴⁾ Het woord *bali* is niet opgenomen in het Glossarium.

⁵⁾ Bibl. Jav. dl. 6 blz. 18.

⁶⁾ M.a.w. „Het zou veel beter zijn als gij helemaal niet boos werd”. Bij deze zinsnede voegt Prof. Gonda een m.i. in de lucht hangend „hem” toe.

⁷⁾ Bij de vertaling van deze zinsnede vraagt Prof. G. in noot 4: „Is dit de bedoeling?”

Hetzelfde woord *bali* vond ik nog in de Oud-Jav. Uttarakāṇḍa¹⁾ in het volgende verband. Rāma wordt boos op de aarde, omdat deze zich geopend heeft om aan Sita de gelegenheid te geven in de aarde te verdwijnen. Gedurende de woede van Rāma, die — in de grote vergaderzaal — het heelal wil vernietigen, komt Brahmā vergezeld van vele goden om hem te bedaren. Nadat Brahmā Rāma aan zijn Wiṣṇuschap enz. herinnerd heeft zegt Brahmā tenslotte:

„Akweh mara pituturangkwe kita; kunang apan tan yogyāpan sabhāmādhyā ngaraniki. Dēlahan juga kami n pangucapa lawan kita. Iki ng kawya Rāmāyaṇacarita jugānūṅ hiḍēpēnta, panglālananta ri kūṅta ri sang Sitā. Bali kumwa rasanya rinasan. Sawijilta mangjanma mara kita tēmu ng suka-duhka. Kumwa ta wuwus mami.....” enz.

D.i. „Ik heb u eigenlijk nog veel te vertellen, maar dit gaat niet; wij zijn hier midden in de vergadering, niet waar? Ik zal in de toekomst nog wel met u (komen) praten. Thans moet gij slechts aandacht schenken aan dit gedicht, het verhaal Rāmāyaṇa, om u te verstrooien in uw smart over Sitā. Is (wat daarin gezegd is) niet waar, als men de strekking ervan eens goed nagaat? Nadat gij geboren zijt als mens, moest gij vreugde en smart ondervinden. Dit is waar wat ik zeg.....” enz.

Zoals men ziet, moet het bedoelde woord *bali*, waar het ook voorkomt, met sterk benadrukt niet vertaald worden.

Hetzelfde woord, doch samengesteld met *sim-* (van *si n?*), dus *simbali*, vond ik eveneens in het O.J. Brahmāṇḍapuraṇa, blz. 58 regel 6.²⁾ Een kramavorm daarvan, *simbantēn*, vindt men in het Bharata-Yuddha, zang XIII, 11 c.³⁾ Het zou ons echter te ver voeren deze woorden met context en al te bespreken. Ik wil de belangstellende lezer slechts hieraan herinneren, dat *simbali* door Prof. Gonda, evenals *simbantēn* door ons⁴⁾ met *i n p l a a t s v a n* vertaald wordt, zulks in navolging van Dr. Juynboll in zijn Woordenlijst s.v. *simbantēn*. Bij nader bekijken van de plaatsen durf ik wel met de meeste gerustheid zeggen dat voor de vertaling van beide woorden „het is er verre van, dat...” veel beter is dan „in plaats van”.

Een jongere vorm van *simbali* vindt men verder in veel jonger geschriften dan de reeds genoemde. Hieronder volgt een klein lijstje.

In de Malat (Ms. Brandes no. 54) blz. 78 regel 1: *sumbali*.

¹⁾ Bijna aan het slot van sarga 55. (Pitamahādarçanam).

²⁾ Ook in de Sumanasāntaka zang CIV 2.

³⁾ Ook in de Ghaṭotkacāçraya zang XLI 12.

⁴⁾ Djawa (1934) blz. 25 tweede kolom.

Id. Id. blz. 237 regel 5: *sumbalya*.

In de Pandji Angron-akung¹⁾ (Br. 379) str. 157: *sumbalinga*.

In de Suluk Malang-sumirang str. 10: *sumbalinga*.²⁾

In de Sĕrat Kaṇḍa (Ms. B. G. no. 7 dl. III blz. 95 links r. 1: Subalingah.

Op al die verschillende plaatsen is het woord het best te vertalen met: 't is er verre van, dat . . . , of: verre van dat!, dan wel: integendeel zoals Dr. J.'s Woordenlijst en het Jav. Woordenboek het opgeven.

Komen wij terug tot het woord *bali*. Voor zover ik mij herinneren kan heb ik dat woord in die zin in de andere door mij reeds behandelde dan wel gelezen O.J. werken niet aangetroffen, behalve 18 maal in het O.J.R. en resp. éénmaal in het O.J. Brahmanḍapurāna en O.J. Uttarakaṇḍa.

In mijn verslag van de handschriften van het Bat. Gen. over het tweede kwartaal van 1937 merkte ik naar aanleiding van de Abd. rahman-Abd. rakim, een geschrift uit Cheribon, het volgende op. „'t Is wellicht van belang te vermelden, dat in dit gedicht een totdusverre onbekende of miskende ontkenning voorkomt. Deze kwestie zal echter apart behandeld worden.”

Deze opmerking blijkt echter achteraf onjuist te zijn. Want, bedoelde ontkenning, nl. het Cheribonse woord *beli* dat niet betekent, is reeds door Dr. Groneman en J. N. Smith als zodanig opgemerkt en genoteerd³⁾. Weliswaar hebben beide schrijvers het woord genomen uit de gesproken taal, waaruit blijkt dat het woord *beli* in het Cheribonse zich nog in het dagelijks gebruik mocht verheugen.

Na het bovenvermelde menen wij met een paar voorbeelden uit geschriften te kunnen volstaan. Zo b.v. uit de reeds genoemde Abd. rahman-Abd. rakim, Ms. Brandes no. 310.

Bĕli wande mĕngko pada den-pateni = Het faalt niet of wij worden straks gedood. Zang 3 str. 6.

Wus bĕli ana rarasan = Daar valt niet langer over te praten. Zang 12 str. 16.

¹⁾ Copie van Cod. 2138 (2) in Cat. Vreede blz. 169.

²⁾ In de tekst van Dr. Drewes: „Het document uit den brandstapel”, Djawa (1927) blz. 97 vlgg. ontbreekt dit woord, omdat Dr. Drewes' tekst reeds deerlijk verknoeid is door latere handen.

³⁾ Resp. in T.B.G. dl. 36 (1893) blz. 462: Jav. dialect van Dĕrmajoe (Indramajoe) en in Verh. B. G. dl. 56 (1926) vierde stuk: Het dialect van Tjĕrbon

Bĕli lawas balik maning = Niet lang (zal ik) terugkomen. Zang 12, 1 str. 19.

Isun bĕli wani = Ik durf het niet. Zang 21, 14.

Bĕli kaja sireku = Alg. Jav. Ora kajaa kowe iku = Wat verbeeld je je toch. Zang 14, 17.

Uit de Sĕrat Arok, Ms. B. G. no. 47; copie B. G. 369.

Isun bĕli[h] den-wakcani = Gij zegt mij niet. Zang 5, 2.

Mbok ta andika kakang bĕli[h] kawawa = Ik geloof, lieve man, dat gij er niet toe in staat zult zijn. Zang 5, 16.

Bĕli ana wani-wani = Niemand zal het wagen. Zang 5, 21.

Verder is het woord *bĕli*[h] in de Sĕrat Arok passim.

Voor zover ik weet komt het woord *bĕli* = *n i e t* nergens anders op Java voor dan alleen in het Cheribonse dialect. Valt het nu wel te ontkennen, dat het Cheribonse *bĕli* hetzelfde is als het *bali* in het O.J.R. ondanks de grote tijdsafstand? Indien inderdaad beide woorden een en hetzelfde zijn, dan dringt zich de vraag vanzelf op: Waar kan het O.J.R. ontstaan zijn? Antwoord: binnen het gebied van het „bali”-dialect. En laat dit gebied in de oude tijd zo groot geweest zijn, het zal zich Oostwaarts vermoedelijk wel niet verder uitgestrekt hebben dan de tegenwoordige Vorstenlanden. Hieruit mag worden geconcludeerd, dat het O.J.R. moet zijn vervaardigd in Midden-Java. Hiermede wordt evenwel de tijd nog niet aangeduid. Maar voor hem, die de kunst- en ethisch-religieuze waarde van het O.J.R. kan schatten, d.i. aanvoelen, voor hem — men zij terloops herinnerd aan mijn uiteenzetting in het T.B.G. dl. 73 (1932) blz. 151 vlgg. — bestaat niet de minste twijfel of het O.J.R. moet zijn tot stand gebracht ongeveer gelijktijdig met de grote en grootse tempels van Midden-Java als de Boro-budur en de Prambanan. Voor de Javaan is de ethisch-pedagogische waarde ervan groter dan die van de grote Midden-Javaanse tempels *samen*. Wij kunnen Ćiwa niet dankbaar genoeg zijn voor het feit, dat het O.J.R. ons in vrijwel gave toestand is bewaard gebleven.

Um Ćiwaya namo'stu te.

Bat. C. 28 Aug. 1939.

Naschrift.

Bij het nog eens doornemen van het Bhiṣmaparwa (Bibl. Jav. 7 ed. Dr. J. Gonda blz. 96 r. 3) trof ik weer een *bali* aan in dezelfde betekenis als hierboven. Het verband is als volgt. Na de nederlaag van het leger der Korawa's vraagt Duryodhana aan Bhiṣma naar de oorzaak daarvan. Bhiṣma antwoordt dat hij vroeger reeds meermalen heeft voorgesteld met de Pāṇḍawa's vrede te sluiten. En thans doet hij het alsnog om tenslotte te zeggen:¹⁾ Ndah paharṣuka ta sang lima sânak, dohakē tang lwir pratikula. Bali mangkana marekang lanenujarakēkw i kita sâri-sâri? Saha krodha saha sungsut mara dening ma(wa)rah kita. Ndan bahulya juga kitānghiḍēpa, kewalâsampe juga kite sang Pāṇḍawa. D.i. „Welnu, doe de vijf gebroeders hun genoegen, verwijder al wat onenigheid (kan veroorzaken). Heb ik dat u niet telkens; de ene dag na de andere, gezegd? Ik zei het met toorn of met boosheid. Maar laat staan dat gij dat volgt, (integendeel) gij doet niet anders dan de Pāṇḍawa's te beledigen.”

¹⁾ De spelling een weinig veranderd.